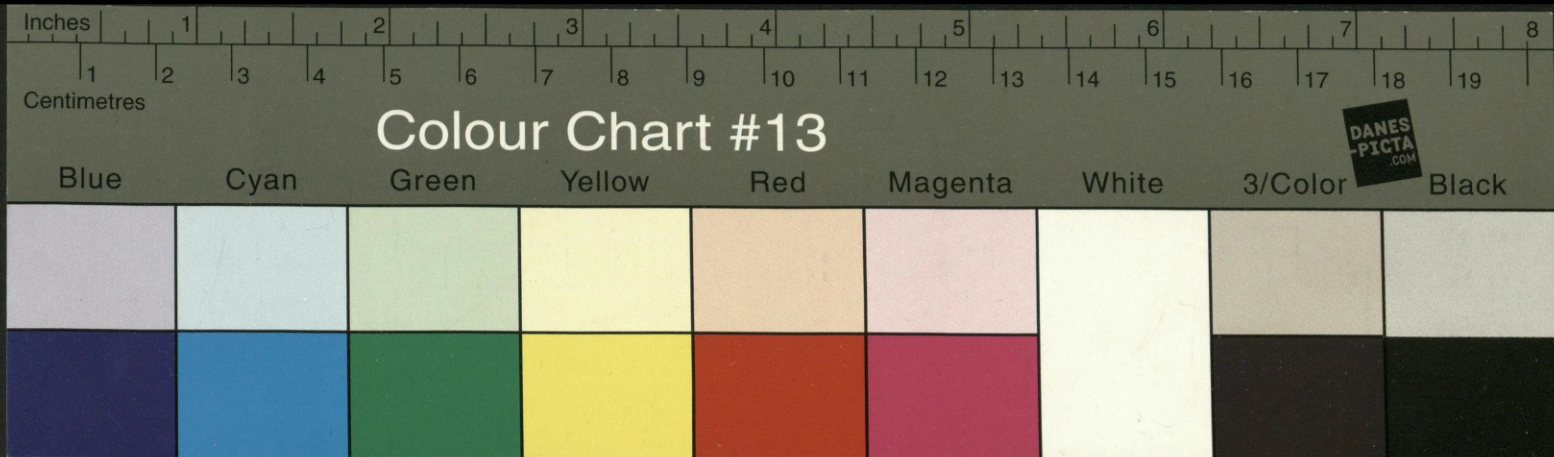

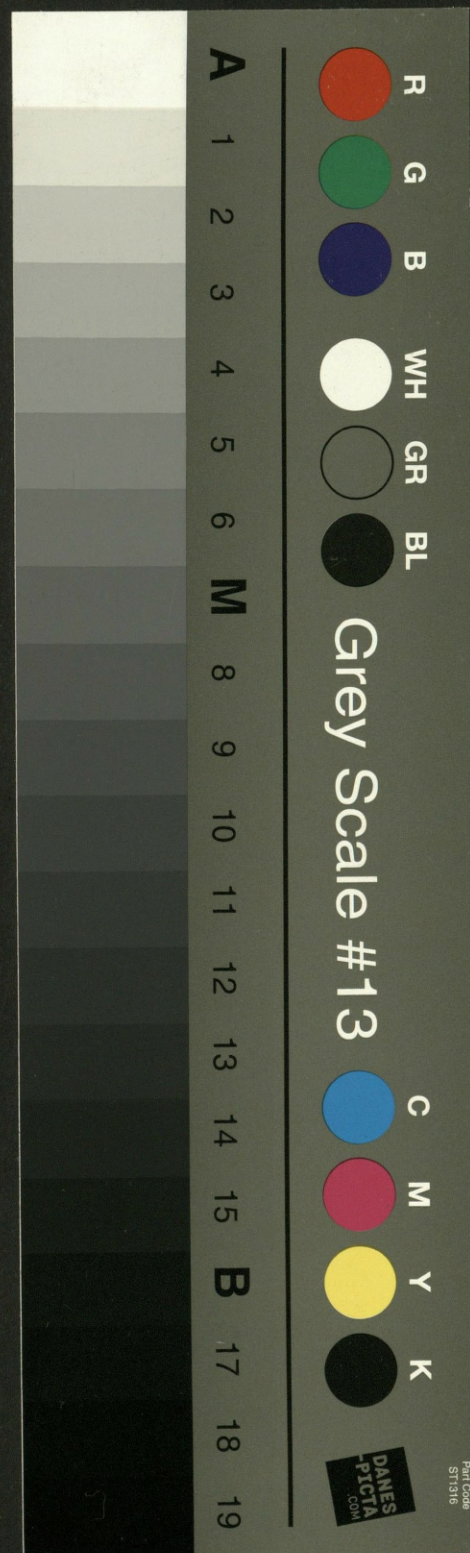
STEFAN DEMBY

„BENE MERENTES”

DOBRZE ZASŁUŻENI Z ZIEMI PŁOCKIEJ

WARSZAWA

1931.

561.79.528 - 11 52 23
STEFAN DEMBY

„BENE MERENTES”

DOBRCZE ZASŁUŻENI Z ZIEMI PŁOCKIEJ VI

WARSZAWA

1931.

STEFAN DEMBY

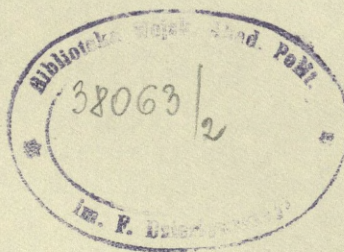
„BENE MERENTES”

DOBRZE ZASŁUŻENI Z ZIEMI PŁOCKIEJ

W A R S Z A W A

1931.

Odbitka z Księgi Pamiątkowej Kota Płocczan.

WYDANO Z DUBLETÓW
Biblioteki Narodowej

Drukarnia Wł. Łazarskiego, Warszawa, Złota 7/9.

DM
1276

1946 K 726

„BENE MERENTES”.

Dobrze zasłużeni z Ziemi Płockiej.

„Genjusz — mówi Aleksander Świętochowski — daje bryłę owego samorodnego złota, z którego talenty wyrabiają monetę i rozdają ją po całym świecie, a świat tem żyje”.

Genjusz Polski posiada niewiele, można ich policzyć na palcach jednej ręki, ale talenty rozrodziły się w niej obficie na każdym polu działalności ludzkiej. Nikt jednak dotąd, o ile mi wiadomo, nie zbadał dokładnie, jakich wybitnych pracowników naukowych i ludzi talentu wydała każda z ziem polskich, a sądzę, że zestawienie takie byłoby niezmiernie ciekawe. Ogólnie tylko zaznaczano niejednokrotnie, że praca zarówno naukowa, jak i twórcza skupia się w większych środowiskach ludzkich, ale gdzie się ci pracownicy rodzili, gdzie wychowywali i gdzie kształcili, nigdy prawie nie wspomniano, pragnę więc z okazji zjazdu byłych wychowalców szkół płockich zwrócić uwagę czytelników na tych wybitnych mężów, których wydała lub wychowała Ziemia Płocka.

Gdy cofniemy się myślą wstecz do czasów najdawniejszych, gdy zaczniemy badać omentarzyska dawne, w wyobraźni naszej „cały omentarz drga, jak żywy,

Z grobów wieją modły — jęki,
Głucho dzwonią gdzieś pałasze,
Twardych zbroić słysząc brzęki,
Jakby dotąd ojce nasze,
Pomne życia — tęskne chwały,
Tam się w trumnach przewracały“,

a wówczas

„Jak zaklęte czarem bóstwo,
Przeszłość wraca w jawu kraje!

.
W sejm, w zjazd, w Polskę się przemienia!
I z pod rdzawych tych szyszaków,
Z pod tych koron i kołpaków
Bije dotąd iskra ducha“¹⁾ —

tego ducha, który przez całe stulecie rozwijał się, wzrastał, krzepł, potężniał i nie pozwolił nam zginąć w częstych zawieruchach, które rozpętały się nad Polską. I przesuwały się przed oczyma naszymi postacie godnych wspomnienia mężów, zrodzonych na Ziemi Płockiej.

W pierwszym rzędzie kroczy urodzony w Płocku 1085 roku zdobywca Pomorza zachodniego, nadodrzańskiego, *Bolesław III Krzywousty*, zwycięzca plemion lutyckich i wyspy Rugji, który stoczył 47 pomyślnych bitew. Królowi temu i jego ojcu „po siedmiu wiekach od ich śmierci biskup i kapituła płocka oraz obywatele polscy postawili nagrobek w r. 1825“ w katedrze płockiej, jak świadczy o tem napis, wyryty na tym nagrobku.

Widzimy dalej cały szereg książąt mazowieckich i dygnitarzy kościelnych, jak *Aleksander Paschalis ze Szreńska*, zmarły w r. 1156, biskup płocki, który zbudował murowany kościół katedralny w Płocku i opactwo w Czerwińsku i pochował zwłoki króla Bolesława Krzywoustego w katedrze swojej; jak trzej bracia rodzeni: *Mikołaj*, *Stanisław* i *Dobiesław z Gulczewa*, którzy w XIV wieku na stolicy biskupiej płockiej, jeden po drugim zasiadali; jak *Ścibor z Radzymina*, biskup płocki od 1381 do 1390 roku, który wystawił kościół murowany w Biskupicach i Radzyminie i brał udział w ułożeniu ustaw Ziemowita IV-go w roku 1387-ym; jak *Andrzej Noskowski*, syn szlachcica z ziemi zakroczymskiej, biskup płocki od roku 1546 do 1567, który wystawił wiele kościołów nowych, wiele starych odnowił, dał znaczną kwotę na odnowienie w Krakowie bursy, zwanej „bursa philosophorum“ dla akademików, która odtąd zwie się bursą Noskowskiego, i wydał nakładem własnym rytuał w Płocku.

Wspominam tu tylko o biskupach, *urodzonych* w Ziemi Płockiej, pomijam działalność wybitnych na tem stanowisku i zasłużonych w literaturze osobistości, które krócej lub dłużej godność tę w Płocku piastowały, jak Andrzej Ciołek, Jakób z Korzkwi, Piotr z Chotkowa,

¹⁾ Krasieński Zygmunt. Przedświt, w. 361-367; 371-372; 380-386.

Erazm Ciołek, Andrzej Krzywicki, Piotr Dunin Wolski, Wojciech Baranowski, Stanisław Łubieński, Andrzej Stanisław Załuski, Kacper Borowski i Michał Nowodworski.

Obok biskupów wymienić należy innych dostojników kościelnych, którymi chlubi się Ziemia Płocka, jak mistrza *Macieja z Raciąża*, kanonika kujawskiego w roku 1441-ym, autora „Kazań niedzielnych”, który posłował od Kazimierza Jagiellończyka do papieża Piusa IIgo; jak *Mikołaja z Mniszewa*, kanonika katedralnego płockiego z końca XV-go wieku, kanclerza księstwa mazowieckiego, który własną ręką spisał akta mazowieckie za panowania księcia Konrada z lat 1482 do 1497; jak *Stanisława Górskiego*, urodzonego w Ziemi Płockiej 8 września 1489 r., sekretarza królowej Bony, kanonika krakowskiego, który zebrał wielką ilość aktów i listów z czasów Zygmunta I-go, t. z. „Acta Tomicianae” i opatrzył je własnymi komentarzami. Według profesora Wincentego Zakrzewskiego, był to „niewątpliwie najzasłużeńszy po Długoszu około historii polskiej mąż”.²⁾ Dwadzieścia dziewięć tek zebranych przez Górskiego dokumentów przechowuje z pietyzmem Biblioteka ordynacji Zamoyskich w Warszawie.

Poza Górskim Ziemia Płocka wydała w XVI wieku cały szereg ludzi uczonych i poetów. Wyróżniają się wśród nich: *Stanisław Niger Chrościeski*, (Chroscsius), urodzony w Ciechanowie około roku 1517, kształcił się w uniwersytecie lipskim, a następnie padewskim, gdzie uzyskał stopień doktora artium et medicinae, po powrocie do kraju zajmował się praktyką lekarską, pisał po łacinie wierszem i prozą. Znała jest jego „Elegia elegans in laudem thermarum Carolinarum, de earundem natura et usu”. Z prac naukowych ogłosił: „In mortem immaturam illustrissimi principis, domini Joannis de ducibus Lithuaniae praesulis posnaniensis epicedium elegis scriptum” (1538); „Libellus de humoribus” (1570) i „Libellus de usu ligni Guaiaci” (1576); „Libellus de odore” (1576); *Walenty Kuczborski*, urodzony w Kuczborku, pod Mławą, w r. 1525, kanonik katedralny krakowski i warmiński, sekretarz kardynała Hozjusza, a następnie króla Zygmunta Augusta, ogłosił drukiem prócz szeregu katechizmów: „Na lament Jeremjasza proroka”, w którym przed Skargą przepowiada smutne losy ojczyzny, „Przestroga przeciw konfederacji” (1569) i pozostawił w rękopisie „Concilium

²⁾ Zakrzewski Wincenty. Stanisław Górski i jego prace historyczne — Rozpr. Ak. Um. wydz. hist.-filoz. Kraków, 1909.

Tridentinum sub Pio papa quarto anno 1562 celebratum", jeździł bowiem z Hozjuszem na sobór trydencki; *Stanisław Grzepski* (Grzebski), urodzony w Grzebsku pod Mławą w roku 1526-ym, znany humanista i matematyk, znawca języków hebrajskiego, greckiego i łacińskiego, autor dzieła p. t. „Geometria to jest miernicka nauka, po polsku krótko napisana, z greckich i łacińskich ksiąg“ (1566) — jest to najdawniejszy podręcznik geometrii w języku polskim; prócz tej pracy ogłosił drukiem: „De multiplici Siclo et Talento hebraico. Item. De mensuris hebraicis, tam aridorum quam liquidorum“ (1568), „Prognosticon“ (1370); *Wawrzyniec Goślicki* z Goślic (Laurentius Grimalius), urodzony około r. 1530-go, sekretarz królewski, biskup kamieniecki, chełmski, przemyski, w końcu poznański, autor prac: „De victoria Sigismundi Augusti“ (1564); „De optimo senatore“ (1568), „Mowa duchowieństwa koronnego na sejmie warszawskim do króla jegomości“ (1585) i „Witanie Rad i Stanów Koronnych polskich do króla J. M. Zygmunta trzeciego“ (1587); *Bartosz Paprocki*, urodzony w Paprockiej Woli około roku 1543, autor cennych prac: „Historja żalosna o prędkości i okrutności tatarskiej“ (1575), „Panosza to iest wysławienie panów y paniąt ziem ruskich y podolskich, z męstwa, z obyczajów y z innych spraw pocziwych, ktoremi oni porównali z onymi greckimi y trojańskimi mężmi, także theż mądrymi, Rzymskimi y innych państw rozmaitych Ricerzmi, z Oratory y Philozophy“ (1575), „Koło rycerskie, w którym rozmaite stworzenia rozmowy swe mają: zkład człowiek może przykład wziąć, iako sam ma żyć, insze uczyć, y czego się wystrzegać“ (1576), „Gniazdo cnoty, Zkład Herby Rycerstwa sławnego Królestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego, Ruskiego, Pruskiego, Mazowieckiego, Zmudzkiego, y inszych państw do tego Królestwa należących Książąt y Panów, początek swoy mają“ (1578), „Herby rycerstwa polskiego“ (1584), „Gwałt na pogany ku wszem Chrzeszczyanskim panom, Królom y książętom: A osobliwie ku niezwyciężonego Królestwa polskiego oboygą stanom Duchownemu y Swieckiemu uczyniony“ (1595), „Kronika spraw ziemie pruskiej“ (1599) i wiele innych. Pisywał również w języku czeskim. Największą jednak dumą i chwałą Ziemi Płockiej w tym okresie był znakomity poeta, zwany Horacym Polskim, uwieńczony laurem przez papieża Urbana VIII-go, *Maciej Kazimierz Sarbiewski*, urodzony w Sarbiewie dnia 24 lutego 1593-go roku, nadworny kaznodzieja króla Władysława IV-go.

W jednym ze swych drobnych utworów, przełożonym z łaciny na język polski, głosi, że

„Szkolą życia nie są księgi,
 Ni uczonych pism foljały,
 Jeno groby bohaterów,
 Zmarłych dla ojczystej chwały“.

Nie był Sarbiewski bohaterem, ale okrył się chwałą na innem polu, a jakżeż Polska mu się wywdzięczyła za to, jakiż dowód pamięci dała mu Ziemia Płocka?

Sarbiewski umarł w Warszawie dnia 2 kwietnia 1640 roku i został pochowany w kościele jezuickim przy ulicy Święto-Jańskiej. Gdy w roku 1834 oczyszczano podziemia tego kościoła, natrafiono na trumnę bez wieka z napisem na zbutwiałej desce, świadczącym, że spoczywają w tej starej trumnie szczątki uwiecznzonego poety. Pijarzy przez szacunek dla byłego, a tak zasłużonego członka zgromadzenia jezuitów, przenieśli resztki zwłok znakomitego poety do podziemi kościoła pijarskiego przy ulicy Długiej. Tegoż jednak roku kościół ten skonfiskowano i zamieniono go na sobór prawosławny pod wezwaniem św. Trójcy. Wobec tego pijarzy w nocy wynieśli trumny ze zwłokami spoczywających w podziemiach: Sarbiewskiego, Konarskiego i Kopczyńskiego i o świcie pochowali je na cmentarzu powązkowskim, według wskazówki Kazimierza Władysława Wóycickiego, „od lewego krańca ściany, zamykającej zakrystję kościółka powązkowskiego, licząc osiem kroków w prostej linii w głąb cmentarza. Niema tu najmniejszego dowodu uwiecznienia ich pamięci, przechodzi tedy nawet droga, którą z kościoła przenoszą do grobów ciała zmarłych“³⁾. W roku 1898-ym kościół powązkowski odnowiono i znacznie rozszerzono, wobec czego zaginął wszelki ślad, gdzie zwłoki zasłużonych mężów pochowane zostały, nawet przewodniki po Cmentarzu Powązkowskim milczą uparcie o Sarbiewskim, a pokolenie obecne, nie wyłączając Płocczan, nie wie, że cmentarz warszawski kryje szczątki znakomitego syna Ziemi Płockiej.

Tak naród uczył pamięć wielkiego poety. Taka jest dola wogóle ludzi zasłużonych w Polsce... Mówią, że „gdy genjusz lub wielki talent odezwie się do ludzkości, ona mu naprzód odpowie klątwą, a później dopiero błogosławieństwem“⁴⁾. U nas i na błogosławieństwo długo czekać trzeba.

³⁾ Wóycicki K. Wł. Cmentarz Powązkowski. Warszawa, 1856. Tom II. str. 94.

⁴⁾ Świętochowski Aleksander. Aspazja. Akt V, scena III.

W wieku XVII-ym do panteonu narodowego nie wszedł żaden wybitny mąż z Ziemi Płockiej, na wyróżnienie jednak zasługuje ród, wywodzący się od Warcisława vel Wawrzęty, hetmana księcia Mazowieckiego, Konrada I-go, z XIII wieku, a używający od połowy wieku XV-go nazwiska Krasińscy z Krasnego. Członkowie jego, poczynając od XVI-go stulecia, zaznaczali się wybitnymi zdolnościami: *Franciszek*, biskup krakowski, a zarazem podkanclerzy koronny, urodzony w Krasnem, w r. 1525, pierwszy senator w swoim rodzie, on to po śmierci Zygmunta Augusta sam jeden z biskupów podpisał konfederację de libertate confessionis — był jednym z najznakomitszych mężów stanu swego czasu; w roku 1574 ogłosił drukiem „*Agenda sacramentalia ad usum dioecesis Cracoviensis accomodata*“; przekazał testamentem liczne legaty szpitalom, kościołom i klasztorom; *Stanisław*, wojewoda płocki, „wyróżniający się wysokim rozumem i nauką, chwalebnie spełniający obowiązki dobrego obywatela zawodu rycerskiego w Rzeczypospolitej, ojczyźnie najmilszy“, jak głosi napis na pięknym pomniku w bazylice płockiej; *Jan*, sekretarz króla Stefana Batorego, kanonik gnieźnieński i łucki, znany historyk, autor cennych prac, wielki miłośnik książek, którego księgozbiór częściowo został przekazany kościołowi w Krasnem, a częściowo umieszczony w bibliotece ordynacji Krasińskich; *Stanisław*, wojewoda płocki, zmarły w roku 1617-ym, zostawił pięciu synów, z nich najstarszy — *Ludwik* († 1640 r.), starosta płocki, kasztelan ciechanowski, dał początek linii, z której wyszli: *Adam*, biskup kamieniecki i *Michał*, marszałek konfederacji barskiej, podkomorzy różański, który cały majątek ojczyźnie poświęcił i zasłużył sobie na dobrą pamięć, bo jak mówi J. B. Zalewski: „Nie sama wiedza dźwiga społeczeństw posady; czyn szlachetny wart więcej, niż najmędrze rady“. W wieku XVII-ym znany był w literaturze *Gabriel Krasiński*, kasztelan płocki, zmarły w roku 1674, jako autor pracy, pozostałej w rękopisie p. t. „*Taniec Rzeczypospolitej polskiej albo raczej rozmowa dwojga ludzi Terrigeny z Peregrynem o wojnie szwedzkiej i potym nastąpionej od Węgrów, Kozaków, Multanów i Wołoszy. A przytym o Moskiewskiej dotychczas trwającej*“. Z tegoż rodu pochodzi jeden z najwybitniejszych poetów polskich — Zygmunt Krasiński.

Z wieku XVIII-go mamy do zanotowania nazwiska trzech tylko mężów zasługi, pochodzących z Ziemi Płockiej. Jeden z nich — to ojciec Klementyny Hoffmanowej, *Ignacy Tański*, urodzony w r. 1761-ym w Wyszogrodzie, sekretarz deputacji do spraw dyżunitów w czasie

sejmu czteroletniego, literat niewielkiego talentu, wsławiony jednak „Relacją Deputacji do egzaminowania sprawy o bunty oskarżonych, na sejmie 1790 r. uczynioną“, która jest ważnym dokumentem historycznym. Drugi za to — to jeden z najzacniejszych i najmędrszych patriotów polskich XVIII-go stulecia — *Andrzej Zamoyski*, urodzony w r. 1716 w Bieżuniu, kanclerz wielki koronny, twórca słynnego kodeksu „Zbiór praw sądowych“, którego ułożeniem zajął się z polecenia sejmu w r. 1776-ym, a o którym Stanisław August trafnie się wyraził, że nie przejdzie na sejmie, bo jest za dobry i za mądry. Sprawdziły się słowa królewskie. Zamoyski był więcej postępowy, niż szlachta mu współczesna. Zbiór praw wywołał oburzenie, zarzucano autorowi, że znieważa klejnot szlachecki, że chce wydawać szlachcianki za chłopów, prawa te zostały w roku 1780 przez sejm odrzucone i potępione, a omal nie spalone przez kata — utorowały jednak drogę do wiekopomnej konstytucji 3 maja. *Wincenty Hipolit Gawarecki*, urodzony we wsi Borzeniu, Ziemi Płockiej, w roku 1788, nauki średnie pobierał w Płocku, wyższe — w liceum warszawskim, a stopień magistra prawa i administracji otrzymał w r. 1818 w Uniwersytecie Warszawskim. Poświęciwszy się służbie rządowej, doszedł w r. 1838 do stanowiska prezesa trybunału płockiego. Ogłosił szereg prac z zakresu prawa i historii, jak „Rozprawa o prawie własnej czyli koniecznej obrony“, „Wiadomości o sędzię pokoju“, „Rozprawa o opiekach z przystosowaniem prawa cywilnego w Królestwie Polskiem istniejącego“, „Wiadomość o mieście Płocku“ (1821), „Pisma historyczne“, „Opis topograficzno-historyczny ziemi Wyszogrodzkiej“, „Opis topograficzno-historyczny ziemi Dobrzyńskiej“, „Wiadomość historyczna o mieście Pułtusku“, „Groby królów w Płocku“, „Przywileje, nadania i swobody przez królów polskich, książąt mazowieckich i biskupów płockich udzielone miastom województwa płockiego, z dodaniem wiadomości o księstwie siewierskim“, „Pamiętnik historyczny płocki“.

„Lecz poco — jak mówi poeta — w ubiegłe zapuszczać się wieki“, aby udowodnić, że Ziemia Płocka wniosła do skarbcza literatury, nauki i sztuki szlachetne tworzywo, z którego pokolenia całe czerpać będą wiedzę i piękno. Prochy ludzi wspomnianych wiatr rozwiął, a Ziemia Płocka w dalszym ciągu krzepła, pracowała, walczyła i świadczyła przed światem, że posiada siłę żywotną, której jej inne ziemie polskie pozazdrościć mogą. Wystarczy rozejrzeć się w dziejach kultury naszej XIX-go wieku. Żadne stulecie nie wydało tylu wybitnych ludzi, pochodzących z Ziemi Płockiej, co wiek XIX-ty. Szczupłe ramy artyku-

łu nie pozwalają mi wymienić wszystkich dobrze zasłużonych w tym okresie czasu, ograniczę się więc tylko do najwybitniejszych.

W roku 1800-ym urodził się w Lipnikach, Ziemi Płockiej, *Henryk Nakwaski*, syn znanej autorki, Anny z Krajewskich, poseł na sejm w r. 1831-ym, który też przechował protokoły sejmowe z tegoż roku, autor artykułów treści ekonomicznej i politycznej, pisanych po polsku i po francusku, jak „O użyciu najkorzystniejszym czasu“, „Kilka słów o demokracji“, „Notice sur l'Institut des enfants moralement negligés fondé à Varsovie“, „O nadaniu własności włościanom polskim“, „Études sur les divers systèmes pénitentiaires“, oraz ciekawych pamiętników. *Felicjan Antoni Kozłowski*, urodzony w r. 1805-ym we wsi Tupąły, adjunkt przy gabinecie numizmatycznym Uniwersytetu Warszawskiego oraz nauczyciel szkół, autor „Rysu statystyki ogólnej“ (1838) i „Dziejów Mazowsza za panowania książąt“ (1859), tłumacz dzieł Platona na język polski. *Maciej Bońkowski*, urodzony w r. 1806-ym w Borkowie, tłumacz pism Szafarzyka. *Ludwik Sztyrmer*, urodzony w roku 1809-ym w Płońsku, głośny w swoim czasie autor powieści, wydawanych pod imieniem żony, Eleonory, oraz artykułów krytycznych, pisywanych pod pseudonimem Gerwazego Bomby. Z powieści jego poczytne były: „Pantofel, historia mego kuzyna“ (1840), „Urywki z pamiętnika oryginalnie wychowanej kobiety“ (1842), „Dusza w suchotach“ (1843), „Trupia główka“, „Frenofagjusz i Frenolesty“ (1843), „Powieści nieboszczyka Pantofla“ (1844), Kataleptyk (1846) i t. d. *Jan Majorkiewicz* urodzony w r. 1820 w Płońsku, „człowiek duszy niepospolitej“, wychowanie odebrał w szkole ks. reformatów w Żurominie, a następnie w gimnazjum płockim, po którego ukończeniu wstąpił na wydział prawny Uniwersytetu w Moskwie, uczęszczając jednocześnie na wydział filozoficzny. Po powrocie do kraju został urzędnikiem Komisji rządowej sprawiedliwości w Warszawie. Był współpracownikiem stałym „Przeglądu Naukowego“, podpisywał artykuły swoje pseudonimem „Mazur z Płockiego“. Umarł, mając zaledwie lat 27, a jednak pozostawił po sobie cały szereg prac pierwszorzędного znaczenia, jak „Literatura polska w rozwinięciu historycznym“ (1847), „Historja serca i rozumu“ (1851), i wiele rozpraw naukowych. Na grobie tego młodego, przedwcześnie dla nauki polskiej zgasłego uczonego i myśliciela, należało z całą słusnością położyć napis: „Non omnis moriar“. *Józef Kenig*, urodzony 1821 roku w Płocku, jako członek grona „cyganerji“ literackiej rozpoczyna pracę dziennikarską w „Nadwiślaninie“, a jednocześnie pisuje do „Gazety Warszawskiej“, którą stale zasila swemi

pracami w ciągu lat 40, a po śmierci Lesznowskiego zostaje jej redaktorem; po opuszczeniu „Gazety Warszawskiej” wchodzi do redakcji „Słowa”, pisuje do „Tygodnika Ilustrowanego”, do „Niwy” do „Biblijoteki Warszawskiej” i do „Ateneum”, należy do najznakomitszych dziennikarzy politycznych polskich. *Romuald Płaskowski*, urodzony w r. 1821, we wsi Czarnej, powiatu lipnowskiego, nauki gimnazjalne pobierał w Płocku, wybitny lekarz, profesor psychjatrii Uniwersytetu Warszawskiego, autor wielu prac z dziedziny swej specjalności; do najwybitniejszych należą: „Psychjatrja” w 3-ch tomach 1868 — 1884, „Obłąkanie w połączeniu z epilepsją”, „Pozorny obłąd kradzieży”, „Podpalenie w obłąkaniu”, „Szał pijacki przelotny”, „Dzieciobójstwo w stanie przyrodzonego otepienia umysłu dokonane”, „Dzieje oddziału chorób umysłowych, nerwowych i psychjatrii sądowej” i inne. *Józef Karpiński*, urodzony w roku 1823 w Lipnie, kursy prawne ukończył w Warszawie, był patronem trybunału, obrońcą przy warszawskim departamencie Rządzącego Senatu, a po reorganizacji sądowej — adwokatem; od r. 1878 wydawał „Jurysprudencję Departamentów Cywilnych Izby Sądowej Warszawskiej”, był jednym z wybitniejszych prawników polskich. *Włodzimierz Wolski*, urodzony w roku 1824, w Serocku, jeden z najbardziej typowych „cyganów” literackich, współpracownik „Jaskółki”, „Snopka Nadwiślańskiego”, „Biblijoteki Warszawskiej”, „Dzwonu literackiego” i innych czasopism polskich, autor całego szeregu utworów wierszem i prozą, z których najwybitniejszym jest poemat „Ojciec Hilary” (1846), najpopularniejsze zaś libretta do oper Moniuszki: „Halki” i „Hrabiny”. *Konrad Machczyński*, urodzony w roku 1826 w Płocku, gdzie i gimnazjum ukończył. Studja prawne odbył w Warszawie, a uzupełnił je w Uniwersytecie Berlińskim i w École du droit w Paryżu; umieszczał artykuły prawne w „Biblijotece Warszawskiej”, „Gazecie Warszawskiej” i „Gazecie Sądowej”; w „Przeglądzie sądowym” wydrukował w r. 1868 obszerną pracę p. t. „Pogląd historyczny na sądownictwo ludowe jako źródło instytucji przysięgłych”; w r. 1881 wyszła we Lwowie: „Jedna z odpowiedzi margrabiemu Z. Wielopolskiemu na jego list otwarty do Katkowa”; drukiem również ogłosił: „Mozajka wilecza” (1895), „W polu i kniei”, „O wilkach i ich układaniu” (1898), „Humoreski i nowele myśliwskie i obyczajowe” (1904); był współredaktorem wspólnie z F. Maciejowskim projektu kodeksu kryminalnego dla Królestwa. *Zygmunt Gawarecki*, urodzony w Płocku w roku 1827, ukończył chlubnie nauki w Instytucie Gospodarstwa wiejskiego i leśnego w Marymoncie w r. 1849, pracami z za-

kresu rolnictwa zasilał pisma specjalne, oddzielnie ogłosił: „Polskie stawowe gospodarstwo”, „Chów królików”, „Uprawa roślin pastewnych”, „Włościanin polski”, „Uprawa chmielu”, „Notatki agronoma podczas oblężenia Paryża”. *Dr. Antoni Munkiewicz*, rodem z Lipna, do gimnazjum realnego uczęszczał w Warszawie, wydział medyczny ukończył w Moskwie, ogłosił drukiem liczny szereg prac, jak „Ostre zapalenie osierdzia”, „Epidemja gorączki powrotnej”, „Kilka uwag co do epidemji panującej w Nasielsku”, „Krwotokowe zapalenie twardej opony mózgowej”, „Rys choroby Brighta z obecnego stanowiska nauki”, „O gregarinach u człowieka”, „O opiece lekarskiej nad włościanami”, „O szpitalu dla dzieci”, „O zastosowaniu siarku rtęciowego” i inne. *Dr. Wilhelm Lubelski*, urodzony w Płocku w roku 1832, do gimnazjum uczęszczał w Warszawie i w Piotrkowie, ukończył wydział lekarski w Dorpacie, a następnie odbywał studia w Wiedniu i w Paryżu, członek wielu towarzystw naukowych w kraju i zagranicą, ogłosił liczne prace naukowe z zakresu medycyny. *Ks. Maciej Smoleński*, urodzony w Grabienicach Małych, w powiecie niedzbarskim, w roku 1832, ukończył Akademię duchowną w Warszawie, był proboszczem w Dulsku, a potem osiadł w klasztorze w Oborach; ogłosił drukiem oprócz książek treści religijnej i powiastek dla ludu „Opis kościoła parafjalnego w Lipnie”, „Cztery kościoły w ziemi dobrzyńskiej” i „Melsztyn”. *Józef Narzymski*, urodzony w Radzikach Małych, w Przasnyskiem, w roku 1839, ukończył gimnazjum płockie w roku 1857, a następnie wyjechał do Paryża, gdzie uczęszczał na wykłady w Collège de France, skąd udał się do Włoch, poczem powrócił do kraju, gdzie zasłynął jako jeden z najznakomitszych komedjopisarzy polskich, jest autorem licznych powieści i utworów dramatycznych, z których dwie komedje w 4-ach aktach: „Pozytywni” (1872) i „Epidemja” (1875) zotały odznaczone pierwszą nagrodą na konkursie krakowskim; w powstaniu styczniowym był członkiem rządu narodowego (wrześniowego). *Walenty Miklaszewski*, urodzony w r. 1839 we wsi Popiele, w Płońskiem, profesor prawa kryminalnego w b. Szkole Głównej, a następnie w Uniwersytecie Warszawskim, wydał szereg licznych prac: „O stanowisku prezydującego w sądzie przysięgłych”, „O znaczeniu sądu przysięgłych”, „Kilka słów o wykonaniu kary”, „Studia nad postępowaniem karnem i obowiązującym”, „Rys organizacji władz sądowych”, „Jurysprudencja senatu rządzącego”, „Wykład postępowania cywilnego rzymskiego w zarysie historycznym” i inne, był współredaktorem „Gazety Sądowej”. *Emiljen Konopczyński*, urodzony w r. 1839

we wsi Miłobędzinie, w Sierpkiem, dyrektor szkoły realnej, wybitny pedagog, współpracownik „Bluszczu“, „Gazety Polskiej“ i „Przeglądu Pedagogicznego“, wydał: „Kurs metodyczny języka łacińskiego“, „Próba objaśnień Sonetów Rzymskich“, oraz przełożył „Wspomnienia o Sokratesie“ Ksenofonta. *Wincenty Rapacki*, urodzony w roku 1840 w Lipnie, uczęszczał do szkół plockich, jeden z najwybitniejszych artystów sceny polskiej, autor dramatyczny, pisujący również obrazki, nowele, szkice historyczne i krytyczne, z utworów jego na wyróżnienie zasługują: „Wit Stwosz“, dramat w 5 aktach (1874), „Kopernik“, dramat w 5 aktach (1876), „Maćko Borkowie“, dramat w 5 aktach (1878), „Pro honore domus“, dramat w 5 aktach (1880), „Grzechy królewskie“, powieść historyczna (1886) i „Bogusławski i jego scena“, widowisko w 5 aktach (1888), zmarł w roku 1924. *Adam Niemirowski*, wybitny prawnik i publicysta, urodzony w r. 1841 w Płocku, kształcił się w Uniwersytecie Petersburskim i w Szkole Głównej, ogłosił drukiem: „Pogląd dziejowy i zasadniczy na stanowisko obrońcy“ (1869), „O aktach urzędowych z podpisem prywatnym“ (1873), „O odpowiedzialności rejentów“ (1873), „Wykład notariatu dziejowy i porównawczy“ (1876), „Przegląd ustaw notarialnych, obowiązujących obecnie w Europie“ (1880), „Notariat hiszpański“ (1887), przełożył z chorwackiego pracę Pappafawy p. t. „Szkice dziejowy notariatu od czasów najdawniejszych aż do dni naszych“ (1884) i inne, opracował również znakomicie „Bibliografię powszechną notariatu“ (1884); był współpracownikiem „Gazety Sądowej“. *Ernest Sulimczyk Świeżawski*, urodzony w roku 1843 w Bogusławicach, erudyta, znany pisarz z zakresu dziejów ojczytych, wydał: „Zarysy badań krytycznych nad dziejami, historjografią i mitologią do XV wieku“ (1871), „Przyczynek do studjów nad podaniem o Twardowskim“ (1875), „Pięć ustępów z cyklu powieści historycznych J. I. Kraszewskiego“ (1878), „Przyczynki do dziejów medycyny w Polsce“ (1879), „Epopeja ludowa o Chrobrym i jego Szczerbucu“ (1882), „Rozmowy o dawnych dziejach“ (1886), „Esterka i inne kobiety Kazimierza Wielkiego“ (1894) i t. d. *Wincenty Zakrzewski*, urodzony w roku 1844 w Dobrzykowiej, w Gostyńskim, uczęszczał do gimnazjum plockiego, które ukończył w roku 1860, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, członek Krakowskiej Akademii Umiejętności i wielu towarzystw naukowych, autor cennych prac z zakresu historii polskiej i powszechnej, jak: „Powstanie i wzrost reformacji w Polsce 1520 – 1572“ (1870), „Codex diplomaticus Tinacensis“ (1872), „Stosunki stolicy apostolskiej z Iwanem Groźnym“ (1873), „Po ucieczce

Henryka, dzieje bezkrólewia 1574 — 1575" (1878), „Rodzina Łaskich w XVI wieku“ (1882/3), „Epiistolae, orationes, legationes Stanislai Hosii“ (1886 — 1888), „Stefan Batory, przegląd historii jego panowania i program dalszych nad nią badań“ (1887), „Historja powszechna na klasy wyższe szkół średnich“, obejmująca historję starożytną, średniowieczną i nowożytną (1891—1899), oraz innych prac źródłowych i rozpraw metodycznych, krytycznych lub sprawozdawczych. *Józef Pius Dziekoński*, urodzony w Płocku w roku 1844, po ukończeniu szkoły realnej warszawskiej i Szkoły Sztuk Pięknych, poświęcił się przeważnie budownictwu kościelnemu; wybudował kościoły w Czerwoncu Liwskiej, Jadowie, Kałuszynie, Kamieńczuku, Kolbieli, Radomiu, Zakopanem i Zawadach, dokonał gruntownej restauracji z ołtarzem nowym kaplicy N. Sakramentu w katedrze płockiej, zrekonstruował kaplicę Jana Kochanowskiego w Zwoleniu, powiększył kościół św. Aleksandra i Karola Boromeusza w Warszawie i wybudował na Pradze najpiękniejszy kościół św. Florjana, pozatem wznosił szereg pierwszorzędnych gmachów w stolicy państwa i był czynnym członkiem komisji wykonawczej przy budowie pomnika Adama Mickiewicza w r. 1898 w Warszawie. *Zygmunt Leszczyński*, urodzony w Kłokocku, w powiecie lipnowskim, w roku 1845, kształcił się w szkole Głównej, a następnie poświęcił się dziennikarstwu, należąc do obozu konserwatywnego, był współpracownikiem „Niwy“ i „Wieku“, opracował po polsku „Statystykę moralności“ Drobischa. *Bolesław Ładnowski*, wybitny artysta scen polskich, urodzony w Płocku, kształcił się we Lwowie i w Krakowie, a następnie w Krakowskim Instytucie Technicznym, poczem odbywał studja w warszawskiej szkole dramatycznej pod kierunkiem Chęcińskiego. W 200 przeszło sztukach grał role głównejsze, pracując jednocześnie na polu literackim, ogłosił drukiem powiastkę p. t. „W czepku się urodził“, krotoczwile p. t. „Rządy panny Marceliny“ i szereg utworów wierszowanych. *A. Bojemski*, herbu Korab', urodzony w roku 1846 w Miszewkach, w powiecie płockim; w roku 1863 wyemigrował zagranicę i wstąpił do paryskiej szkoły lekarskiej, brał udział w wojnie francusko-pruskiej w roku 1870, uzyskał dyplom doktora medycyny w roku 1874 i zamieszkał na razie w Breteuil, a następnie w Saint-Cloud. Ogłosił drukiem szereg prac w języku francuskim, jak „Étude sur la glossite parenchymateuse“, „Action de l'aunée“, „Étude sur l'aunée“, „De l'aunée comme expectorant et calmant“ i inne; znany jest w farmakopei środek leczniczy pod nazwą „granules du dr. Korab“.

Władysław Leppert, urodzony w roku 1848 w Łązku, w powiecie mławskim, nauki początkowe odbywał w Mławie, skąd przeszedł do gimnazjum warszawskiego, a po jego ukończeniu na wydział przyrodniczy Szkoły Głównej, a następnie Uniwersytetu Warszawskiego; dyplom otrzymał w r. 1872; w r. 1873 był asystentem Marcelego Nenckiego w Bernie, w r. 1874 pracował u Baeyera w Strasburgu, w r. 1875 był asystentem prof. Naunyma w Królewcu, w r. 1876 tamże u prof. Graebego, a w latach 1877—1879 asystentem przy katedrze chemii w Uniwersytecie Warszawskim, następnie w r. 1880 założył z teściem swoim Kampińskim fabrykę farb i lakierów w Helenówku pod Pruszkowem; ogłosił szereg prac z zakresu chemji, jak „Nowe badania nad grupą związków terpentynowych i kamforowych”, „O wodach warszawskich studzien publicznych“, „O wodach studzien wierconych“, „Ogólne zasady wykrywania alkoholidów“, „Przewodnik do chemicznego badania wody pod względem higienicznym“, „Uwagi w sprawie przyszłości przemysłu krajowego” i t. p.; był jednym z założycieli „Chemika Polskiego“ i jego współpracownikiem, pisywał do „Zdrowia”, „Przeglądu Technicznego“, „Wszechświata“ i „Gazety Lekarskiej“. *Kazimierz Julian Jasiński*, urodzony w Płocku w roku 1849, adwokat przysięgły, redaktor i wydawca „Tygodnika Powszechnego“ w latach 1877 -- 1878, gdzie zamieszczał „Gawędy prawnika” oraz poezje, szkice powieściowe i literackie, od r. 1877 do 1888 prowadził kronikę sądową w „Tygodniku Ilustrowanym“, współpracownik „Przyjaciela Dzieci”, „Kurjera Warszawskiego”, „Kurjera Codziennego”; ogłosił poemat rycerski p. t. „Stara Gwardja”, w r. 1902 otrzymał na konkursie „Wędrowca” różę srebrną za balladę p. t. „Narieczona pana Racza“. *Wojciech Piechowski*, znany malarz, urodzony w majątku rodzinnym, Nosarzewie, w powiecie mławskim, w roku 1849, kształcił się w Warszawskiej Szkole Rysunkowej i w Monachium, malował sceny ludowe i odtwarzał życie partykularza prowincjonalnego; do najlepszych obrazów jego należą: „Oczepiny“, „Toast weselny“, „Chore dziecko“, „Z wjatykiem“, „Rezurekcoja“ i inne. *Kazimierz Zalewski*, urodzony w roku 1850, w Płocku, gdzie i do szkół uczęszczał, długoletni redaktor „Wieku“, znany komedjopisarz, jeden z najpłodniejszych pod tym względem autorów; do najlepszych jego komedyj należą: „Z postępem“ w 5 aktach, „Przed ślubem“ w 5 aktach, „Złe ziarno“ w 4 aktach, „Artykuł 264“ w 4 aktach, „Dama treflowa“ w 4 aktach, grana po raz pierwszy w rodzinnem mieście autora, „Górą nasi“ w 5 aktach, „Friebe“ w 5 aktach, „Nasi zięciowie“, „Małżeństwo Apfel“,

„Jak myślicie“ i wiele, wiele innych; poza działalnością sceniczną był literatem i krytykiem teatralnym. *Michał Wołowski*, urodzony w roku 1851 w Mławie, autor całego szeregu powieści: „Figiel miłości“, „Dziwni“, „U swoich na obczyźnie“, „W drodze za chlebem“, „Cyganiatko“, „Był żydem“, „Piekielko“, „Dzieci Warszawy“, „Ostatni piorun“, „Koniec wieku“, „Z dogmatem“, „Błazen i artysta“ i utworów scenicznych: „Djabeł wenecki“, „Genjalni ludzie“, „Mam go“, „Nie wypada“, „Trefniś i lutnista“, „Alcybjades“, wydał „Encyklopedję humoru“, był współpracownikiem wielu czasopism polskich, jednym z założycieli „Głosu“, a w roku 1895 dyrektorem teatru w Łodzi. *Władysław Smoleński*, urodzony w Grabienicach Małych, w Ciechanowskim, w r. 1851, kształcił się w szkołach powiatowych: mławskiej i lipnowskiej i w gimnazjum plockiem, w którym przebył trzy lata, w r. 1869 przeniósł się do gimnazjum II-go w Warszawie, następnie ukończył wydział prawny Uniwersytetu Warszawskiego; od roku 1869 do 1874 umieszczał utwory poetyckie w czasopismach warszawskich, poczem przeniósł się na pole badań historycznych; drukiem ogłosił długi szereg prac, z których najwybitniejsze są: „Stan i sprawa żydów polskich w XVIII wieku“, „Wiara w życiu społeczeństwa polskiego w epoce jezuickiej“, „Kuznica Kołatajowska“, „Przewrót umysłowy w Polsce wieku XVIII“, „Prześladowanie Unitów w Królestwie Polskiem“, „W sprawie ugody polsko-rosyjskiej“, „Ostatni rok sejmu wielkiego“, „Dzieje narodu polskiego“, „Pisma historyczne“, „Konfederacja Targowicka“, „Szkice z dziejów szlachty mazowieckiej“, „Mieszczanństwo Warszawskie w końcu wieku XVIII“, „Niech żywi nie tracą nadziei“, „Młodzież w walkach o Polskę“, „Studja historyczne“ i wiele innych, pozatem umieszczał liczne rozprawy i artykuły w czasopismach i „Wielkiej Encyklopedji Powszechnej Ilustrowanej“; w odrodzonej ojczyźnie został powołany na katedrę historii Uniwersytetu Warszawskiego. *Aleksander Zaleski*, urodzony w r. 1855 w Rypinie, ukończył gimnazjum plockie i wydział lekarski Uniwersytetu Warszawskiego; ogłosił drukiem: „Przyczynek do leczenia zanikowej morskości wątroby“, „Przypadek pasocznicy pługowej, wyleczony sztucznem wywołaniem ropnia“, „Leczenie do- szcześnie przerostu sterczego gruczolu krokowego“, „Sprawa pomocy lekarskiej na tle obecnej organizacji plockiej“, „O celach i zadaniach prowincjonalnych towarzystw lekarskich“, „Dezideraty sanitarne m. Płocka“ i inne. *Dr. Kazimierz Chelchowski*, urodzony we wsi Chojnowie, w powiecie przasnyskim, w roku 1858, do gimnazjum uczęszczał w Warszawie, gdzie też i wydział lekarski ukończył; ogłosił szereg prac

naukowych, był znanym działaczem społecznym. *Ludomir Grendyszyński*, urodzony w Lipnie w roku 1859-ym, ukończył gimnazjum plockie, współpracownik „Kurjera Codziennego“, „Kraju“, „Niwy“ i „Kurjera Polskiego“, redaktor „Niwy“ w roku 1893 i „Kurjera Niedzielnego“ w roku 1897, autor licznych artykułów społeczno-politycznych i ekonomicznych oraz prac prawnno-ekonomicznych. *Michał Synoradzki*, urodzony w roku 1860 w Płocku, gdzie się kształcił w gimnazjum miejscowem, autor wielu powieści historycznych, nowel i obrazków społecznych, jak „Hanka czarownica“, „Sąsiad z Ruszycz“, „Księżna Milica“, „Rogata dusza“, „Szaraczki“, „Bolesta“, „Krwawe dzieje“, „Kazimierzowi zausznicy“, „Mieszczaneczka“, „Stara miłość nie rdzewieje“, „Szkiecy z teki darmozjada“, „Swaty hetmańskie“, „Listy z pod ciemnej gwiazdy“ i wiele innych oraz opowiadań i szkiców historycznych, jak „Rapsod z epopei Napoleona“, „Napoleon na ziemi polskiej“, „Przyczynki do historii zwyczajów i obyczajów w dawnej Polsce“, „Historja kościołów ziemi Płockiej“, „Z przeszłości Lublina“, „Przyczynki do historii cechów“, „Przyczynki do monografji Bieżunia“ i inne; był po śmierci Władysława Maleszewskiego długoletnim redaktorem „Biesiady literackiej“. *Wacław Sobierański*, urodzony w Płocku w roku 1860, studjował medycynę we Lwowie, a następnie w Heidelbergu i Strasburgu, habilitował się jako docent farmakologii w Marburgu, a w r. 1896 został profesorem farmakologii w Uniwersytecie Lwowskim, gdzie zorganizował zakład farmakologii doświadczalnej i farmakognozji; ogłosił drukiem szereg prac, a między innemi „Nowsze badania nad farmakologją żelaza“, „O czynności nerek i działaniu środków moczopędnych“ i inne. *Dr. Leon Rutkowski*, urodzony w Turowie, w powiecie plockim, w roku 1862, studia gimnazjalne ukończył w Płocku w r. 1881, uniwersyteckie — w Warszawie na wydziale medycznym w r. 1886, tegoż roku przystał do młodzieży, grupującej się koło „Głosu“, w którego programie wysuwało się na plan pierwszy hasło, „praca z ludem dla ludu“. Zamieszkał w Płońsku, gdzie poświęcił się praktyce lekarskiej, pomagając jednocześnie dr. Jędrzejewiczowi w obserwacjach meteorologicznych. Ogłosił drukiem liczne prace z zakresu antropologii, archeologii, etnografji i medycyny, jak „Przyczynki do mapy archeologicznej gub. Płockiej“, „W kwestji zbadania rozwoju fizycznego naszej ludności“, „Stan fizyczny Mazurów z okolic Płońska“, „Dola i niedola ludności wiejskiej“, „Szkielety i czaszki z cmentarzysk rządowych powiatu płońskiego, plockiego i sierpskiego“, „Mazurzenie w Turowie“, „Gościecy Papaje w świetle podań szlache-

kich“, „Obecna ludność powiatu płońskiego i okolicy“, „Gubernia Płocka obecnie i w przeszłości“, „Charakterystyka antropologiczna ludności okolic Płońska i sąsiednich powiatów“, „Pomoc lekarska dla ludności wiejskiej“, „Cmentarzyska z grobami rządowymi w Krasinie, Romatowie i Koziminach“, „Pomiary czaszek z cmentarzyska w Korzybiu“, „Cmentarzyska rządowe w Rostkowie, Strzeszewie, Wierzbicy, Żochowie, Blichowie i Rogowie“, „Charakterystyka antropologiczna ludności żydowskiej Płońska i okolicy“, „Zestawienie tymczasowych pomiarów, dotyczących charakterystyki antropologicznej dawnej ludności powiatu płockiego, sierpskiego i płońskiego“ i wiele, wiele innych. *Adam Grabowski*, urodzony w Płocku w roku 1863-im, założyciel i redaktor „Ech płockich i łomżyńskich“, przemianowanych w r. 1905 na „Echa płockie i włocławskie“. *Andrzej Niemojewski*, urodzony w roku 1864 w Rokitnicy, poeta i dramaturg, współpracownik „Prawdy“, „Głosu“ i „Tygodnika Ilustrowanego“, a następnie założyciel i długoletni redaktor „Myśli niepodległej“, jeden z najwybitniejszych publicystów polskich, cięty polemista, głośny w swoim czasie autor cyklu „Polonia irredenta“ (1895 — 1896), zbiorów poetyckich: „Poezje prozą“, „Łuny“, „Ptaki burzy“, „Wybór poezyj“, dramatów: „Familja“ i „Rokita“, powieści „Listy człowieka szalonego“ i skonfiskowanych przez prokuratorję lwowską „Legend“ (1902) oraz prac religjoznawczych: „Dzieje krzyża“, „Stworzenie świata według biblii“, „Dwa drzewa biblijne“, „O pochodzeniu naszego Boga“, „Objaśnienie katechizmu“, „O masonerii i masonach“, „Bóg Jezus“, „Warum eilten die Jünger nach Emmaus“, „Astrale Geheimnisse des Christentums“ i inne; przełożył dzieło Flawjusza „Dzieje wojny żydowskiej przeciwko Rzymianom“ i Renana „Życie Jezusa“. *Stanisław Chełchowski*, urodzony w Chojnowie, w Przasnyskiem, w roku 1866, ogłosił: „Powieści i opowiadania z okolic Przasnysza“, „Materiały do etnografii ludu polskiego z okolic Przasnysza“, „Stosunki etnograficzne w guberni Płockiej“, „Przyczynek do znajomości krajowych grzybów gnojowych“, „Materiały do flory kwiatowej Przasnyskiego“, pozatem umieścił szereg artykułów w „Encyklopedji Rolniczej“, „Wszechświecie“ i „Wiśle“; brał żywy udział w pracach społecznych. *Jan Zawidzki*, urodzony w roku 1866 w majątku Włuki w Ziemi Płockiej, szkołę realną ukończył w Warszawie, Politechnikę w Rydze, był uczniem słynnego profesora Wilhelma Ostwalda, Kierseritzkiego, Thomsa i Pawła Waldena. W roku 1896 udał się do Lipska, aby w dalszym ciągu korzystać z wykładów Ostwalda, a w r. 1900 został asystentem prof. Waldena w Rydze; w r. 1903 jedzie do

Amsterdamu do pracowni Bakhuis Roozebooma, poczem wraca do Rygi, bierze udział w rewolucji 1905 r., a w następnym zostaje obrany na docenta chemji fizycznej stosowanej; w r. 1907 powołuje go na katedrę chemji Akademja Rolnicza w Dublanach, a następnie w r. 1914 Uniwersytet Jagielloński; w r. 1917 zostaje profesorem chemji nieorganicznej Politechniki Warszawskiej, a w r. 1918 jej rektorem; w r. 1924 obejmuje stanowisko dyrektora departamentu nauki i szkół wyższych w Ministerstwie Oświecenia, nie rezygnując z katedry w Politechnice, a w grudniu tegoż roku zostaje kierownikiem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego; ogłosił drukiem 47 prac doświadczalnych i teoretycznych, 29 studjów i szkiców do historii chemji, 22 artykuły naukowe i przeszło 1000 referatów, sprawozdań i recenzyj; skonstruował aparat do ciągłej destylacji izoformicznej mieszanin cieczy, aparat do demonstracji zjawisk dysocjacji termicznej, termostat ekonomiczny dla wyższych temperatur i aparat do badania szybkości przebiegu reakcyj chemicznych w wyższych temperaturach; w historii rozwoju nauki polskiej imię jego zostało zapisane złotemi głoskami. *Szymon Dzierżkowski*, przyszedł na świat w r. 1866 w Lipnie, ziemi płockiej, szkoły średnie przechodzi w Łowiczu i w Płocku, a następne wyjeżdża do Zurychu i tam kończy politechnikę ze stopniem inżyniera-chemika i wydział filozoficzny ze stopniem doktora filozofji; w Szwajcarii też zostaje asystentem słynnego uczonego, d-ra Marceliego Nenckiego, z którym przenosi się wkrótce do Petersburga w tym samym charakterze; po śmierci Nenckiego zostaje dyrektorem Instytutu Medycyny Doświadczałnej w Petersburgu; od r. 1899 odbywa szereg ekspedycyj naukowych: do Astrachania dla walki z dżumą, na Kaukaz, gdzie tworzy słynne uzdrowisko w Gagrach, w czasie wojny światowej staje na czele pociągu przeciwepidemicznego, gdzie prowadzi laboratorium, objeżdżając tereny walki od Karpat przez Turcję do Japonji; odradza Mikołajowi II stosowanie barbarzyńskich metod walki gazowej, wkrótce jednak zmuszony jest stanąć na czele organizacji wojskowo-gazowej w imię konieczności walki obronnej; w r. 1918 wraca do kraju, zostaje naczelnikiem wydziału higieny wsi i miast, a w roku następnym obejmuje katedrę higieny w Uniwersytecie Warszawskim; pracami swemi zjednywa sobie sławę na obu półkulach, zostaje członkiem honorowym Polskiej Akademji Umiejętności, Warszawskiego Towarzystwa Naukowego, Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego i innych instytucyj naukowych; zmarł w r. 1928. *Ks. Jan Gralewski*, urodzony w roku 1868-ym we wsi Włóki, w powiecie sierpckim, ceniony pedagog i zna-

jąc drukiem niezliczoną ilość artykułów, rozpraw, krytyk i wybitnych dzieł naukowych; ten bojownik postępu i wolności jest obecnie profesorem Uniwersytetu Warszawskiego, członkiem Akademii Umiejętności i licznych towarzystw naukowych; niedawno obchodził czterdziestolecie zasłużonej pracy. *Edmund Płoski*, urodzony w Ziemi Płockiej, ukończył gimnazjum płockie z medalem srebrnym, poczem udał się do Petersburga na wydział prawny; za udział w sprawie Teffałowa oddany został pod dozór policyjny; w roku 1882 zamieszkał w Warszawie, a w roku następnym był aresztowany pod zarzutem podtrzymywania stosunków ze znanym wówczas działaczem społecznym, Ludwikiem Waryńskim, sympatji do socjalistów i propagandy; skazany na 13 lat ciężkich robót, odsiadał karę na Sachalinie, a następnie otrzymawszy pozwolenie, wraca do kraju i dziś piastuje godność prezesa sądu okręgowego we Włocławku. *Ks. Dr. Aleksander Kardynał Kakowski*, urodzony w Dębinach pod Przasnyszem w roku 1862, nauki początkowe odbywał w Przasnyszu, a następnie przeszedł do Warszawskiego Seminarjum Duchownego, po którego ukończeniu wyjechał na studia do Akademii Rzymsko-Katolickiej w Petersburgu, gdzie otrzymał stopień naukowy doktora; wkrótce został kanonikiem metropolitalnym warszawskim i rektorem Seminarjum Metropolitalnego w Warszawie, a w roku 1910 rektorem Akademii Rzymsko-Katolickiej w Petersburgu; w tym okresie czasu zostaje Prałatem Domowym Jego Świątobliwości, w roku 1913 — arcybiskupem warszawskim, a w r. 1919 — kardynałem; drukiem ogłosił: „*Oratio a rectore Caesareae Romano-Catholicae Ecclesiasticae Petropolitanae Academiae Doctore Alexandro Kakowski... in ingressu muneris habita die 9 septembris 1910 anni in aedibus academiae Petropoli*“; „*Vademecum pro Nuntiis apostolicis in Polonia a Galeazzo Marescotti Nuntio Apostolico circa a 1670 exaratum, quod apud Ciampi inscribitur L'istruzione al nuovo Nunzio di Polonia, Petropoli 1912*“; „*Biskupa Stanisława Karnkowskiego Zbiór Konstytucyj Synodalnych Przyczynek do Historji ustawodawstwa kościelnego w Polsce. Włocławek 1912*“; „*Preliminarya Kodeksu Piusa X. Petersburg 1912*“; „*Congregatio Synodalis Totius Provinciae Gnesnensis ab archiepiscopo Jacobo Uchański coacta praesidente Stanislao Karnkowski Episcopo Vladislaviensi et Pomeraniae Petricoviae die 1 Octobris 1578 anni celebrata nec non Congregatio Synodalis Archidiaconatus Camenensis ab Archiepiscopo Laurentio Gembicki in oppido Camen die XXVI Septembris 1619 anni celebrata... Petropoli 1912*“; „*Orędzie J. E. Arcybiskupa Warszawskiego Dra Aleksandra Kakowskiego do Wiernych Archidyecezyi*

w dniu ingresu do katedry Metropolitalnej św. Jana w Warszawie. Warszawa 1913"; „Synodus Archidioecesis Varsaviensis A. D. MCMXXII Diebus 4, 5, 6 Mensis Julii Celebrata. Varsaviae 1922"; „Statuta Capituli Cathedralis Varsaviensis. Varsaviae 1928". *Ks. biskup Antoni Szlagowski*, urodzony w Gulczewie pod Płockiem w r. 1864-ym, były rektor Uniwersytetu Warszawskiego, autor cennych kazań i prac naukowych, złoousty mówca; ogłosił drukiem: „Mowy Rektorskie" (1926), „Mowy Narodowe" (1927), „Lilla Weneda w świetle Biblii" (1928). *Jan Lemański*, urodzony w Głazewie w r. 1865, ukończył gimnazjum płockie, wybitny bajkopisarz, pierwszorzędnny satyryk, współpracownik „Chimery", „Sfinksa", „Tygodnika Ilustrowanego", „Świata"; ogłosił liczny szereg utworów, pisanych wierszem i prozą, jak: „Czarna topiel", „Bajki", „Proza ironiczna", „Colloquia", „Nowenna", „Ofiara królowny", „Prawo własności", „Baśń o prawdzie", „Noc i dzień", „Czyn", „Kamień filozoficzny", „Jasełka", „Zwierzyniec" i inne, w r. 1904 otrzymał nagrodę na konkursie „Tygodnika Ilustrowanego" za humoreskę p. t. „Sokrates i obrazoplujca". *Leon Kaufman*, wybitny malarz, urodzony we wsi Pawłowo Ziemi Płockiej, kształcił się w gimnazjum płockim, a następnie w warszawskiej szkole rysunkowej pod kierunkiem Gersona. Po jej ukończeniu studjował w Monachjum u Holloschego i w Paryżu u Constanta i Juliena; do najwybitniejszych obrazów jego należą: „Las z bajki", „Zmrok", „Mniszki", „Wielki dzwon", „Pociąg", portrety Paderewskiego, Hoffmana, Nałkowskiego, Landowskiej i własny. *Kazimierz Żorawski*, urodzony w r. 1866 we wsi Szczurzynie powiatu Ciechanowskiego, ukończył gimnazjum klasyczne i Uniwersytet w Warszawie ze stopniem kandydata nauk matematycznych. Na dalsze studja udał się do Lipska i Getyngi. W r. 1891 otrzymał w Lipsku stopień doktora filozofji, a w następnym habilitował się na docenta matematyki w Szkole Politechnicznej we Lwowie. W r. 1893 uzyskał veniam docendi w zakresie matematyki na Uniwersytecie Jagiellońskim; w r. 1895 wyjechał do Berlina na studja w dziedzinie geodezji wyższej, a gdy po paru miesiącach powrócił do kraju, został mianowany profesorem nadzwyczajnym matematyki w Uniwersytecie Jagiellońskim, a od r. 1898 profesorem zwyczajnym; w r. 1900 zostaje członkiem korespondentem Polskiej Akademji Umiejętności w Krakowie, a w r. 1920 jej członkiem czynnym. W r. 1917/18 pełni urząd rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego; w roku następnym powołano go na profesora matematyki w politechnice Warszawskiej, a od r. 1920 jest profesorem tegoż przedmiotu w Uniwersytecie Warszawskim; jest członkiem Królewskie-

go Czeskiego Towarzystwa Nauk w Pradze, Akademii Nauk Technicznych i prezesem Towarzystwa Naukowego w Warszawie; ogłosił drukiem liczny szereg prac z zakresu teorii przekształceń, teorii funkcji analitycznych, geometrii różniczkowej, teorii równań różniczkowych zwyczajnych i cząstkowych oraz kinematyki ciągłych ośrodków. *Ignacy Grabowski*, urodzony w Ogorzelicach w r. 1866-ym, ukończył gimnazjum plockie z medalem srebrnym, a następnie odbywał studia na wydziale przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego, skąd udał się do Mülhusy; ogłosił drukiem szereg prac publicystycznych, powieści, dramatów i komedyj; do najwybitniejszych należą komedje i dramaty: „Szarada”, „Burza”, „Bez wyjścia”, „Rodzeństwo”, „Franek Cygan”, „Biedny Tomek”, nagrodzony na konkursie dramatycznym „Sokół” i inne, nowele: „Żmija”, „Łotr”, „Pożar”, „Kopeć”, „Róża”, i t. d., największy rozgłos zyskały „Pamiętniki Rupiecia”. *Antoni Sujkowski*, urodzony w roku 1867 w Płocku, gdzie też i gimnazjum w roku 1888 ukończył, dyplom uniwersytecki otrzymał na wydziale przyrodniczym Uniwersytetu Warszawskiego, poczem uzupełniał studia swoje zagranicą; pracował czas jakiś w przemyśle, poczem był dyrektorem gimnazjum męskiego w Kaliszu i Będzinie, naczelnikiem wydziału w Głównym Urzędzie Statystycznym i Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, od dłuższego czasu jest profesorem Wyższej Szkoły Handlowej, a w roku akademickim 1929/30 został wybrany jej rektorem; ogłosił szereg prac naukowych z zakresu geografii. *Stanisław Posner*, urodzony w r. 1869 w Kucharach nad rzeką Działdówką, w powiecie płońskim, kształcił się w gimnazjum i Uniwersytecie Warszawskim, a następnie Berlińskim, gdzie otrzymał medal złoty za rozprawę p. t. „Szkoła historyczna prawa w Niemczech”, a pierwszą nagrodę na konkursie „Gazety Sądowej” w r. 1899. Ogłosił drukiem szereg wybitnych prac z zakresu prawa i nauk społecznych i ekonomicznych w języku polskim, francuskim, niemieckim i angielskim; współpracownik „Gazety Sądowej”, „Prawdy”, „Przeglądu Poznańskiego”, „Przeglądu prawa i administracji”, „Czasopisma prawniczego i ekonomicznego”, „Kurjera Codziennego”, „Gazety Polskiej”, „Ateneum”, „Revue de morale sociale”, „Wielkiej Powszechnej Encyklopedji Ilustrowanej”, „Robotnika” i „The Jewish Encyclopedia”; był redaktorem „Ogniwa”, a od r. 1922 senatorem. Zmarł w r. 1930. *Prof. Dr. Ignacy Mościcki*, syn Stefanji z Bojanowskich i Faustyna, urodzony 1 grudnia 1867 r. we wsi Mierzanowie, Ziemi Płockiej. Lata dzieciinne spędził we wsi rodzinnej, a później w Klicach i Skierbieszowie, w lubelskiem, dokąd w r. 1878 przenieśli się jego rodzice. Do szkół średnich uczęszczał

w Warszawie, a następnie studjował na wydziale chemji technicznej w Politechnice Ryskiej (1887 — 1891). W roku 1892, będąc zmuszony kraj opuścić, udaje się do Londynu wraz z małżonką Michaliną z Czyżewskich. Tu pracuje zarobkowo, poświęcając zaledwie jedno tylko półroczce na pracę w laboratorium chemicznym „Technical College Finsbury“ i studjując w chwilach wolnych chemję i fizykę w „Patent library“. Po pięcioletnim pobycie w stolicy Anglii przenosi się z rodziną do Fryburga w Szwajcarji, gdzie w ciągu pierwszych czterech lat pełni obowiązki asystenta profesora Józefa Wierusz-Kowalskiego przy katedrze fizyki, poświęcając się jednocześnie studjom fizyko-matematycznym, a specjalnie elektrotechnice. W roku 1901 opuszcza zajmowane stanowisko i zostaje kierownikiem technicznym spółki udziałowej „Société de l'acide nitrique“, utworzonej specjalnie dla finansowania jego prac. W Uniwersytecie fryburskim pracuje nadal nad technicznym utlenieniem azotu powietrza z wynikiem pomyślnym. W roku 1908 rozpoczyna budowę w Chippis, w Szwajcarji, fabryki kwasu azotowego z powietrza dla „Aluminium-Industrie Actien Gesellschaft Neuhausen“. Równolegle z robotami w Chippis zajmuje się we Fryburgu opracowaniem technicznej metody syntezy cjanowodoru i jego przetworów chemicznych. Obydwie prace zostają wkrótce pomyślnie ukończone. W pierwszym okresie swej pracy nad kwasem azotowym prof. Mościcki odkrywa i wyjaśnia nowe zjawisko fizyczne i stosując je do celów elektrotechnicznych, opracowuje nowe kondensatory elektryczne na wysokie napięcie, wskutek czego powstaje wielka akcyjna fabryka ich we Fryburgu pod nazwą „Société générale des condensateurs électriques“. Fabryka ta zmonopolizowała dostawę kondensatorów elektrycznych na cały świat i doszła do szczytu swego rozwoju od czasu opracowania przez prof. Mościckiego nowego zastosowania tych kondensatorów w elektrotechnice przez użycie ich jako bezpieczników w sieciach przewodów elektrycznych przeciw zaburzeniom, wywołanym atmosferycznymi wyładowaniami elektryczności. Dnia 9 sierpnia 1912 roku został prof. Mościcki powołany na profesora zwyczajnego elektrochemji technicznej i chemji fizycznej w Politechnice Lwowskiej i obejmuje te wykłady w roku następnym, urządzając jednocześnie nowo powstający Instytut Elektrotechniczny, któremu złożył w darze wszystkie aparaty i maszyny dawnego swego laboratorium fryburskiego. W r. 1913 i 1914 opracował projekty dwóch fabryk: kwasu azotowego w Miluzie i żelazocjanku sodu w Jaworznie, w Małopolsce. Z powodu wojny jednak nastąpiło opóźnienie w budowie ich, dopiero w roku 1917

rozpoczął prof. Mościcki realizować swój projekt i w r. 1921 powstaje fabryka Towarzystwa akcyjnego „Azot“, wytwarzająca dla potrzeb rolnictwa krajowego azotan amonu, saletrę, cjaniki, potas żrący i wapno chlorowe. W roku 1916 powstaje we Lwowie Instytut badań naukowych i technicznych „Metan“, którego jednym z założycieli i kierowników jest prof. Mościcki, wkrótce też przejął on opuszczone przez Niemców zakłady chorzowskie, wytwarzając azotniak i urochomił je w ciągu dwóch tygodni; prace naukowo-techniczne prof. Mościckiego spowodowały udzielenie mu przeszło 30 patentów. Za wielkie zasługi, położone dla rozwoju nauki polskiej, otrzymał prof. Mościcki od Rządu Polskiego krzyż komandorski z gwiazdą orderu Odrodzenia Polski, senat politechniki lwowskiej nadał mu tytuł doktora honorowego, a senat politechniki warszawskiej mianował go profesorem zwyczajnym. W roku 1926 spotkało prof. Mościckiego najwyższe odznaczenie — został wybrany przez zgromadzenie narodowe Prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej. Pan Prezydent jest autorem licznych prac naukowych, z których wymieniam tylko najważniejsze: 1. Über Reaktionen des β Dinaphyl, α - γ diaci-Piperazin, Annalen der deut. chem. Gesellschaft, 1892. Wyciąg z pracy dyplomowej, wykonanej pod kierunkiem prof. dr. Bischoffa. 2. Badania nad wytrzymałością dielektryków, Akademia Umiej., Kraków 1904. 3. O stratach dielektrycznych w kondensatorach pod wpływem działania prądów przemiennych, Akademia Umiej., Kraków 1904, wspólnie z M. Altenbergiem. 4. Über Hochspannungs-Kondensatoren, Elektrotechnische Zeitschrift, 1904. 5. Bemerkungen und Vorschläge betreffend Überspannungssicherungen, Schweitzer. Elektrotechn. Zeitschrift, 1905, wspólnie z inż. A. Weberem, 6. Sur l'installation des parafoudres, l'Éclairage Électrique, Paris 1905, wspólnie z inż. A. Weberem. 7. Les condensateurs à haute tension, Éclairage Électrique, Paris 1904. 8. Beseitigung der durch atmosphärische Elektrizität in den elektrischen Anlagen verursachten Betriebsstörungen, Schweizer. Elektrotechn. Zeitschr., 1906. 9. Gewinnung von Salpetersäure aus Luft bei deren Behandlung mittels elektrischer Flamme, Elektrotechn. Zeitsch., 1907. 10. La production de l'acide azotique au moyen de l'air, La Revue électrique, Paris 1907. 11. Otrzymywanie kwasu azotowego z powietrza przy pomocy płomienia elektrycznego, Chemik Polski, Warszawa, 1907. 12. Nowe urządzenia absorpcyjne dla dużych ilości gazu, Przegląd Techn., Warszawa 1916 i czasopismo Metan, Lwów 1917. 13. O wodnych emulsjach olejowych i ich rozdziale, Metan, Lwów 1917, wspólnie z dr. K. Klingiem. 14. W sprawie azotowej w Polsce, Metan,

Lwów 1919. 15. W sprawie technicznego kształcenia chemików-technologów, Nauka Polska, t. II, Warszawa i czasop. Metan, Lwów 1919, wspólnie z dr. K. Klingiem. 16. O nowych metodach technicznych rozdziału emulsyj wodno-olejowych, Przemysł Chemiczny, Lwów 1920, wspólnie z dr. K. Klingiem. 17. O otrzymywaniu kwasu siarkowego z kwaśnego siarczanu sodowego, Przemysł Chem., Lwów 1920, wspólnie z dr. W. Dominikiem. 18. Nouveaux dispositifs d'absorption de grandes quantités de gaz, Chimie et Industrie, Paris 1919. 19. Nauka a życie gospodarcze, Referat wygłoszony w Warszawie 9 kwietnia 1920 na I Zjeździe polskim, poświęconym zagadnieniom organizacji i rozwoju nauki, Przemysł Chemiczny, Lwów 1920. Prócz tego kilka prac podjętych z inicjatywy i pod kierunkiem autora przez J. J. Stöckly'ego, J. Modzelewskiego i W. Dominika. *Stanisław Kopczyński*, znany higienista i neurolog, urodzony w Płońsku w roku 1873, do gimnazjum uczęszczał w Płocku, skąd przeszedł na wydział lekarski Uniwersytetu Warszawskiego; dalsze studia odbywał w Wiedniu i w Berlinie, od r. 1896 do 1925 ogłosił 237 prac naukowych z zakresu chorób nerwowych i higieny szkolnej a między innymi: „Szkice higieniczno-wychowawcze“ w 2-ach tomach, „Zasady higieny szkolnej“, „Rola lekarza powiatowego w dozorze higieniczno-lekarskim nad szkołami“, „Wskazówki do badań higieniczno-szkolnych“, „Co samorządy dla spraw higieny szkolnej zrobiły, a co zrobić powinny“, „Higiena w szkołach powszechnych“, „Zadania higienistki szkolnej“, „Zdrowie dziatwy szkół powszechnych w Polsce“, „Les moyens employés dans les écoles polonaises pour combattre le surmenage intellectuel“, przełożył Zietena „Leitfaden der physiologischen Psychologie“. *Stefan Gorski*, urodzony w roku 1882 w Płocku, studia średnie odbywał w gimnazjum płockim, a następnie w szkole handlowej łódzkiej; od r. 1898 był współpracownikiem „Rozwoju“, „Gońca Łódzkiego“, „Ech Płockich i Łomżyńskich“, „Kurjera Sosnowickiego“ i „Kurjera Codziennego“, gdzie umieszczał artykuły pod pseudonimem Michała Nałęcza; w r. 1902 zapisał się na wydział filozoficzny Uniwersytetu Lwowskiego; wydał oddzielnie: „Łódź społeczna — obrazki i szkice publicystyczne“ i „Dziennikarstwo polskie — zarys historyczny“. *Ks. Władysław Skierkowski*, urodzony w roku 1886 we wsi Głuźek powiatu mławskiego, kształcił się w szkole muzycznej ks. E. Gruberskiego w Płocku, gdzie też i Seminarjum Duchowne ukończył; wyświęcony na kapłana w roku 1912, otrzymał stanowisko wikarego w prastarej stolicy puszczy Kurpiowskiej, w Myszynie; tu zapoznał się dokładnie z życiem Kurpiów, z ich zwyczajami, obrzędami,

pieśniami, podaniami i skrzętnie je zbiera, notując melodię zasłyszanej pieśni, z czego powstaje bogaty zbiór, liczący 1200 pieśni, którego część pierwszą, a w rok później drugą, wydaje Towarzystwo Naukowe Płockie pod kierownictwem profesora Uniwersytetu Lwowskiego, dra Adolfa Chybińskiego, w roku 1928 p. t. „Puszcza Kurpiowska w pieśni“, część pierwsza i druga, Płock 1928 i 1929; dla zapoznania szerszego ogółu z urokiem pieśni kurpiów i ich zwyczajami, ks. Skierkowski opracował utwór sceniczny p. t. „Wesele na Kurpiach“, grany nie tylko w całej Rzeczypospolitej, ale nawet w Anglii w obecności księcia Walji, wszędzie entuzjastycznie przyjmowany; obecnie wykonał „Przenosiny na Kurpiach“, grane już przez grono uczniów i uczennice szkół średnich płockich na wystawie Krajowej w Poznaniu w roku 1929.

Mówią, że nie tylko ta matka, co życie dała, lecz i ta, co wychowała. Pod tym względem okazał się Płock dobrą matką, bo wychował i wykształcił liczny zastęp młodzieży, która chlubę swej przybranej matce przynosi, wystarczy wymienić ludzi tej miary, co ks. *Franciszek Malinowski*, zasłużony badacz języka polskiego, urodzony w roku 1807 w Gołubiu w Prusach Zachodnich, kształcił się on w szkołach płockich a następnie warszawskich, seminarjum ukończył w Pelplinie; drukiem ogłosił: „Zasady i prawidła pisowni polskiej“, „Krytyczny pogląd na zasady głosowni znanych autorowi gramatyk polskich“, „Krytyczno-porównawcza gramatyka języka polskiego“, „Krytyka pisowni prof. A. Małeckiego“, „Gramatyka sanskrytu, porównanego z językiem starosłowiańskim i polskim“. Dla Płocka szczególnie drogi, *Gustaw Zieliński*, urodzony w 1809 w Markowicach w Bydgoskiem, kształcił się w Toruniu, Warszawie i Płocku, gdzie w r. 1827 ukończył szkołę wojewódzką; uczestnik kampanji 1831 roku, brał udział w bitwie pod Warszawą, poczem przeszedł z korpusem Rybińskiego granicę pruską, a po powrocie do kraju został aresztowany, osadzony w więzieniu warszawskim, a następnie skazany na osiedlenie w Syberji, gdzie przesiedział 8 lat; w roku 1842 wrócił do kraju i osiadł w Skępem; wybitny poeta, autor całego szeregu utworów, jak: „Zbigniew“, dramat historyczny, „Samobójca“, poemat, „Poezje“, „Stepy“, „Czarnoksiężnik Twardowski“, „Antar“, „Pokusy“, „Manuela“ i najsłynniejszy z nich „Kirgiz“ (1848); był właścicielem bardzo pięknej i cennej biblioteki, którą syn z pietyzmem w Lonżynie przechowywał, a następnie dla uczczenia pamięci rodziców w darze złożył Płockiemu Towarzystwu Naukowemu, aby tą drogą księgozbiór uprzystępniał ludziom nauki, pragnącym z niego korzystać. *Ludwik Orpiszewski*, urodzony w Roszkowej Woli nad

Pilicą w r. 1810, uczył się u pijarów w Płocku, belwederczyk, brał udział w powstaniu listopadowem i bił się pod Grochowem i Ostrołęką, autor artykułów w języku francuskim, dotyczących rzeczy polskich, powieściopisarz, poeta i dramaturg, ogłosił powieść p. t. „Pan Pułkownik“, dramat „Mikołaj Zebrzydowski“ i „Kilka wspomnień“ (1829/31). *Stosław Łaguna*, urodzony w roku 1833 w Sandomierzu, ukończył gimnazjum w Płocku, a wydział prawny w Uniwersytecie Petersburskim, poczem został w tymże uniwersytecie profesorem prawa, a w Akademii duchownej — historii; brał udział w powstaniu 1863 roku, a od roku 1864 do 1875 był na wygnaniu w guberni woroneskiej; po powrocie do Warszawy był współpracownikiem, a potem kierownikiem „Ate-neum“; jest autorem wielu znakomitych rozpraw, jak: „Hanza nad Dźwi-ną“, „Dwie elekcje“, „Tablica paschalna lubińska“, „Kilka uwag nad wy-wodem historycznym niektórych artykułów Statutu Wiślickiego“, wy-bitny historyk, członek Akademii Umiejętności. *Dr. Józef Handelsman*, urodzony w r. 1833, nauki gimnazjalne ukończył w Płocku, wydział lekarski w Uniwersytecie petersburskim, był asystentem prof. Oppol-zera w Wiedniu i prof. Hirscha w Gdańsku, odbył z nim podróż po Po-morzu w celu zbadania epidemii zapalenia opon mózgowych; ogłosił szereg prac naukowych: „O leczeniu świerzy“, „Saletran ołowiu na wrzody“, „Diagnostyka chorób gruczołu brzocho-ślinnego“, „Za-palenie epidemiczne opon mózgowych“, „O rozedmie płucnej“ i inne. *Antoni Okolski*, urodzony w roku 1838 w Małachowicach, Ziemi War-szawskiej, ukończył gimnazjum płockie w roku 1856-ym, studja prawne odbywał w Moskwie i Petersburgu, profesor prawa policyjnego Uniwer-sytetu Warszawskiego, autor wielu prac z zakresu prawa, z których najwybitniejsze są: „Przewodnik dla sądów gminnych Królestwa Pol-skiego“ w 3 tomach, „Zasady prawa cywilnego, obowiązującego w Kró-lestwie Polskiem“, „Ustrój państw europejskich tudzież Stanów Zjed-noczonych północnej Ameryki“. *Ks. Zygmunt Chelmiński*, urodzony w roku 1851 w Warszawie, nauki szkolne pobierał w gimnazjum cheł-mińskim, a ukończywszy je w r. 1867, wstąpił do Seminarjum Duchow-nego w Płocku, a następnie do Uniwersytetu w Monasterze. Od r. 1877 piastował godność rektora kościoła św. Ducha (po paulińskiego) w Warszawie; zasłynął swemi przemówieniami żałobnemi za dusze Józefa Mianowskiego, W. A. Maciejowskiego, Adama Goleza, A. E. Odyńca, drukiem ogłosił: „Obowiązki rodzinne, zebrane w siedmiu kazaniach pasyjnych“, „Nasi nowi biskupi“, utwory beletrystyczne: „Kara św. Beneditta“, „Ben-ti-vi“, „Requiescat in pace“, „Wspomnie-

nie“, oraz „Brazylja“, która jest wynikiem podróży, odbytej wraz z Mikołajem Glinką, dla zbadania opłakanego stanu nieszczęśliwych wychodźców polskich do Brazylii; pracował w zakresie spraw społecznych, brał udział w założeniu kas pożyczkowych rzemieślniczych, był stałym współpracownikiem „Słowa“ za redakcji Sienkiewicza. Ks. *Antoni Nowowiejski*, urodzony we wsi Lubień, powiatu iłżeckiego w roku 1858-ym, pobierał nauki gimnazjalne w Radomiu, a następnie wstąpił do seminarjum duchownego w Płocku, poczem wysłany został do Akademii Duchownej w Petersburgu, którą ukończył ze stopniem magistra teologii; w roku 1908-ym był mianowany biskupem płockim, autor wielu dzieł z zakresu liturgji, współpracownik „Encyklopedji kościelnej“, „Przeglądu katolickiego“, „Mazura“ płockiego i „Kurjera Płockiego“, redaktor „Miesięcznika pasterskiego płockiego“; J. E. zasłużył się najwięcej opracowaniem i wydaniem wielkiej monografji historycznej o Płocku, w formacie dużej ósemki królewskiej o 624 stronach, to też należy się wielka wdzięczność dostojnemu autorowi za to piękne dzieło, które zajęło poczesne miejsce w dziedzinie krajoznawstwa, pozatem ogłosił drukiem „Ceremonjał parafjalny“ w 2-eh tomach i „Wykład liturgji“. *Franciszek Nowodworski*, urodzony w Kalwarji, gub. Suwałskiej w r. 1859, gimnazjum ukończył w Płocku z medalem złotym, a wydział prawny w Warszawie, współpracownik „Nowin“, „Wieku“, „Przeglądu prawa i administracji“, „Gazety sądowej“ i „Kurjera Warszawskiego“, którego w ciągu trzech lat był redaktorem, oprócz stałych feljtonów i artykułów z dziedziny spraw społecznych, rozpraw prawnych, pisywał i utwory poetyckie; wydał monografię p. t. „Prawo o lichwie u nas obowiązujące“; był pierwszym prezesem sądu najwyższego w Warszawie. *Witold Nowodworski*, urodzony w roku 1861 w Semnie, w Mińszczyźnie, ukończył gimnazjum w Płocku, a studia wyższe odbył w Uniwersytecie Petersburskim, gdzie w r. 1900 został docentem, a następnie profesorem we wskrzeszonym Uniwersytecie Wileńskim, pełniąc jednocześnie obowiązki dyrektora biblioteki publicznej i uniwersyteckiej; ogłosił drukiem: „Jan Zamoyski, jego życie, działalność polityczna“, „Lata szkolne Jana Zamoyskiego“, „Bor'ba za Liwoniję między Moskwą a Rieczu Pospolitoju“ i opracował wydanie „Interregnum“ Orzelskiego w oryginale. *Wacław Wolski*, urodzony w Warszawie w r. 1866, ukończył gimnazjum w Płocku, wydział prawny w Uniwersytecie Warszawskim, współpracownik „Przyjaciela Dzieci“, „Korespondenta Płockiego“, „Świtu“, „Kolców“, „Muchy“, „Dziennika dla wszystkich“, „Tygodnika Mód“, „Wędrowca“, „Ateneum“, „Niwy“, „Gazety Radomskiej“, „Tygodni-

ka“, „Ech plockich i łomżyńskich“, „Życia“, „Krytyki“ i „Robotnika“, gdzie umieszczał nowele, humoreski, poezje i studia krytyczne, osobno wydał poemat „Burzę“, „Wzloty na parnas“, profile duchowe poetów społecznych i poezje p. t. „Nieznany“.

Z tego pobieżnego przeglądu widać, że Ziemia Płocka piękną posiada kartę w dziejach kultury i oświaty polskiej i że przysłowiowy ślepy Mazur wart nieraz więcej od niejednego ostrowidza. A jeśli, ziemio droga, „takie miała duchy, co wielkie życia wieszczły ci słowo, to iść nie mogłaś w proch i w znicestwienie“,

„Przez imię twoje i na twe wołanie

Lud wierny tobie u boku ci stanie“...

i stanął nieraz: W roku 1830/31 obywatele ziemi płockiej żywy brali udział w rewolucji, posypały się ofiary na rzecz jej: *Henryk Nakwaski*, poseł na sejm 1831 r., mąż znanej autorki — *Karoliny z Potockich*, ofiarował 5,000 zł., 2 armaty, 3 sztuki bydła i zobowiązał się dać pięciu najwaleczniejszym jeźdźcom po ukończeniu wojny pół włóki gruntu wraz z zabudowaniami. Proboszcz z Imielnicy, *ks. Jan Wejchert*, ofiarował 134 złote i prowizję. Młodzież bez różnicy wyznania zapisywała się do wolnych strzelców i gwardji ruchomej, tworzyły się oddziały oficerskie. *Kalikst Borzewski*, właściciel majątku Chojna pod Rypinem, w styczniu 1831 r. jako adjutant regimentarza hr. Sołtyka ogłosił publicznie, że po ukończonej wojnie oddaje na własność w dobrach swych Chojnie 6 morgów miary polskiej roli każdemu ochotnikowi lub powołanemu z tychże dóbr do wojska, a to bez jakiegokolwiek opłaty czynszu lub obowiązku robocizny z wyłączeniem prawa propinacji; na wiosnę 1833 roku wraz z *Arturem Zawiszą* napadł *Borzewski* z bronią w ręku na posterunek kozaków na granicy pod Lubiczem i wtargnął do Królestwa, w lasy koło Zbójna. *Jan Falkowski*, urodzony w Płocku, brał udział w powstaniu 1831 roku, gdzie został kapitanem pułku I piechoty linjowej i ozdobiony krzyżem *Virtuti Militari*. *Ludwik Łoniewski*, urodzony w Dąbrowie, w powiecie ciechanowskim, odbył kampanję 1831 roku. *Aleksander Milewski*, urodzony w Pułtusku, w ówczesnem województwie płockiem, w roku 1821, nauki pobierał w mieście rodzinnem, poczem poświęcił się malarstwu, był uczniem *Kokulara*, należał do spisku księdza *Ściegiennego*, wskutek czego zmuszony był opuścić kraj w końcu 1844 r. W roku 1848 brał udział w walkach przeciw Prusakom. Zmarł w Dunkierce w roku 1868.

Rok 1863 zapisał się również w dziejach Ziemi Płockiej. Pomiedzy wielu rozstrzelanymi lub powieszonymi w Płocku za udział w powstaniu

możemy wymienić: *Gustawa Ćwirkę*, urodzonego w Płocku, lat 19-tu, *Marjana Wolińskiego*, płocczanina, lat 18-tu; *Tomasz Kolbe*, ziemianin z powiatu przasnyskiego dowódca oddziału — poległ 5 maja 1863 r. pod Rydzewem; *Djonizy Cetkowski* z Płockiego, dowódca dużego oddziału jazdy płockiej, poległ pod Mieszkami 22 sierpnia 1863 r. *Władysław Koskowski*, urodzony w roku 1829 w Koskowie, w powiecie płońskim, nauki gimnazjalne odbył w Warszawie, a następnie uczęszczał do Instytutu Agronomicznego w Marymoncie, skąd przeszedł na wydział kameralny Uniwersytetu Petersburskiego. W stolicy Rosji zaprzyjaźnił się z Zygmuntem Sierakowskim, który był duszą młodzieży polskiej. W r. 1848 Koskowski dostał się w Poznańskie i bił się pod Trzemesznem. Po ukończeniu ruchu zbrojnego udał się do Paryża, skąd wrócił do kraju, gdzie został aresztowany za samowolny wyjazd za granicę, i wywieziony do Orenburga, tam pozostawał do r. 1858. Po powrocie brał udział w manifestacjach 1861 roku, był członkiem centralnego komitetu, wkrótce jednak wystąpił z niego. Po wybuchu powstania udał się w Rawskie i wszedł do formującego się tam oddziału, gdzie przybrał imię Dzika, w boju okazał prawdziwą odwagę, energię i wytrwałość, bił się pod Rawą i Lubochnią, brał udział w wyprawie na Miechów, w walkach pod Małagoszczem, Piaskową Skałą, Sosnówką, Igołomią i Chełmem, a gdy powstanie ostatecznie upadło, schronił się zagranicę i zmarł w Wisbaden w roku 1869. *Faustyn Mościcki*, urodzony w r. 1834, wystawił w czasie powstania 1863 roku oddział strzelców konnych i dowodził nim pod nazwiskiem przybranem Markiewiczza w północnej części powiatu płockiego. Po powrocie z Drezna, dokąd emigrował, został aresztowany i osadzony w cytadeli warszawskiej.

Nie mogę mnożyć przykładów poświęcenia i gorącej miłości ojczyzny, wspomnieć jednak muszę o jednym z najwybitniejszych Płocczan tego okresu, o *Edwardzie Jurgensie*. Urodził się on dnia 11 października 1824 roku. Pokolenie moje pamięta doskonale z lat dziecięcych w Płocku niesłychanej tuszy cieślę Jurgensa, źle bardzo mówiącego po polsku. Pochodził on z miasta Eyten w księstwie Olsztyńskim i był ojcem Edwarda, który od roku 1834 do 1843 przebywał w gimnazjum płockiem, gdzie otrzymał świadectwo dojrzałości. W czasie pobytu w gimnazjum zorganizował kółko młodzieży, które miało na celu kształcenie się. Po ukończeniu szkół w Płocku pojechał do Dorpatu na wydział kameralny, który ukończył ze stopniem kandydata. Koledzy cenili prawy charakter Jurgensa, jego silną wolę i wytrwałość, lecz nikt jeszcze wtedy nie

odgadywał w nim przyszłego działacza. Z Dorpatu przybył do Warszawy, gdzie wszedł do biura komisji rządowej spraw wewnętrznych. Zjednał sobie sympatję grona inteligentnej młodzieży i stał się jej duchowym przewodnikiem. Wpływ jego na otoczenie był wielki: potępiał życie bezmyślne i rozpustę, wskazywał cele wyższe, zachęcał do pracy, rozbudzał miłość do ziemi ojczystej. „Był to wówczas, według opisu Jenikego, młodzieniec w sile wieku męskiego, średniego wzrostu, blondyn, o włosach bujnych, kędzierzawych i wysokim czole. Oblicze jego miało wyraz niepospolitej energii i siły woli, a energia nie zawodziła go też nigdy. Mówił nieświeżo, ale jasno, logicznie i przekonywająco, bez ozdób retorycznych, prosto, spokojnie, umiał ugodzić zawsze w jądro kwestji i stawał się najczęściej regulatorem zbyt namiętnych rozpraw“. Będąc w czasach przedpowstaniowych członkiem komitetu centralnego, należał do stronnictwa umiarkowanych. Przed samym dopiero wybuchem powstania, widząc, że huragan szalony porywa wszystko i wszystkich, rzekł z rezygnacją: „Niema już teraz wyboru, idźmy przynajmniej razem“. Na początku roku 1863-go został aresztowany i osadzony w cytadeli, gdzie zmarł dnia 1-go sierpnia tegoż roku. Pochowano go na cmentarzu powązkowskim, dopiero 4 września przeniesiono zwłoki na cmentarz ewangelicko-augsburski, gdyż tego był wyznania. Grób jego zdobi wielki kamień, na którym położono napis: „ś. p. Edward Jurgens. Zmarł 1863 r. w Cytadeli. Zdrową myślą służył ojczyźnie“. Narcyza Żmichowska, która była serdeczną przyjaciółką Jurgensa, scharakteryzowała go najlepiej w tych słowach: „Duchem swoim karcił młodych, technieniem swoim ich ożywiał“.

* * *

W czasie wielkiej wojny europejskiej raz jeszcze Płocczanie dowiedli przywiązania swego do grodu rodzinnego i legendarnego formalnie męstwa. Mogli powiedzieć o sobie:

„Nie jeno proch my, co z wiatrem polata,
Ale i bary — dźwignące pół świata“.

W chwili najścia w dniu 18 sierpnia 1920 roku bolszewików na Płock, miasto posiadało dla swej obrony tylko 80 żandarmów i ci mieli bronić mostu przed najściem dwóch dywizyj piechoty moskiewskiej i korpusu kozaków. Miasto miało jedną tylko armatę, ale dzielnego majora Mościckiego z bohaterskim adjutantem Waluszewskim, którzy dokazywali cudów odwagi. Wszyscy mieszkańcy, jak jeden mąż stanęli do walki z dzikim najeźdźcą w obronie ukochanego grodu, wszyscy bez różnicy wieku i stanu walczyli jak lwy, i nie zawstydzilibyśmy się,

gdyby z pod Termopil „stanęli męże nad mogiłą i pokazawszy nam swe piersi krwawe, potem spytali wręcz: — „Wielu was było“? Przy takim bohaterstwie wróg, który ośmielił się uderzyć na stary gród konradowy, musiał być odparty z dużemi stratami. Czyż mam tu wyliczać długi szereg nazwisk bohaterskich bojowców obok wspomnianych kierowników obrony? Przeszły one już do historii i ze czcią zawsze wspominane będą.

Pierwszeństwo jednak należy się stanowczo orłętom naszym ukochanym, jak *Gradowski, Karczmarski, Wichrowski* i bohaterski drugoklasista — *Tadzio Jeziorowski* i ci wszyscy, których nazwiska nietylko wyryte zostały złotemi głoskami na tablicach pamiątkowych, umieszczonych w gmachach gimnazjalnych płockich... ale i w sercach naszych, jak: *Zygmunt Arndt, Henryk Bajankiewicz, Jan Baltrusajtis, Zygmunt Bem, Kazimierz Betley, Michał Brudnicki, Stanisław Brzozowski, Eugenjusz Chodalski, Władysław Chodalski, Stanisław Fabowski, Artur Gierzyński, Józef Górzyński, Jan Grabski, Tadeusz Grabski, Stefan Jeznach, Józef Kamiński, Oskar Kleindienst, Henryk Krongold, Stanisław Leśniewski, Romuald Litewski, Jerzy Mączewski, Stanisław Niędzyński, Sławomir Ossowski, Jan Płoski, Stanisław Płoski, Artur Rychter, Ignacy Szczepkowski, Adam Szyf, Henryk Tarnowski, Wincenty Warchlewski, Edward Wilkowski, Mieczysław Wilkowski, August Wojciechowski, Stefan Zawidzki*, i „dziewica-bohater“ *Halina Grabska*, siostra rodzona poległych *Jana i Tadeusza*.

Nie zapomni Rzeczpospolita Polska, a tembardziej Płock, młodocianych swych bohaterów, wychowanców szkół miejscowych, którzy poszli „pomni puścizny, na bój dla naszej ojczyzny“, i oddali swe życie w obronie rodzinnego miasta lub za świętą sprawę wolności. Chylimy kornie głowy przed bohaterstwem młodych kolegów naszych, wyrażamy cześć najwyższą rodzicom, którzy tych bohaterów na świat wydali.

Do jednych i drugich zastosować można piękne słowa Kasprowicza:

„Błogosławieni, którzy w czasie gromów
Nie utracili równowagi ducha,
Którym na widok spustoszeń i złomów
Nie płynie z serca pieśń rozpaczy głucha;
Którzy wśród nocy nieprzebytej cieni
Nie tracą wiary w blask rannych promieni —
Błogosławieni!“

38063 /
2

